

**Ana Tereza Želinski<sup>1</sup>**

## **Vjerovanja starih Klakarčana, mještana Brodskoga Posavlja**

Vjerovanja naših starih često su oblikovana njihovim iskustvima, kulturom i odgojem. Ova uvjerenja igraju značajnu ulogu u oblikovanju njihova svjetonazora i utječu na njihove odluke i postupke. Gajeći tradicionalna uvjerenja i prenoseći ih generacijama, vodili su se moralnim kompasom, a pomoću tih su uvjerenja oblikovali osjećaje svrhe, smisla života, izvor utjehe i snage ne bi li se lakše nosili s teškim vremenima i izazovima. Luka Lukić, učitelj i zapisivač, dobro je poznao mještane Klakara u Brodsko-posavskoj županiji, a o tome svjedoče i brojni zapisi tekstova u kojima je zabilježio njihova vjerovanja. Propitujući središnje teme koje oblikuju svjetonazor starih Klakarčana, Lukićevi tekstovi, zabilježeni u prvoj polovici 20. stoljeća, jednostavno i otvoreno progovaraju o postanku svijeta, bilježe vjerovanja o vilama, vješticama, suđenicama, vodenjacima, morama, smrti, nemanima i nakazama, propituju prirodne sile i njihovu snagu, značaj suživota sa životinjama i biljkama, važnost vjere prije svega, ali i zagrobni život te mogućnost reinkarnacije, a sve to navodeći individualne perspektive pojedinih kazivača, Lukićevih sumještana. Bogatstvo Lukićevih spisa nepresušni su izvor mudrosti i znanja mještana Brodskoga Posavlja o kojima se do sada nije govorilo te zapisani na taj način otvaraju nam vrata jedinstvene analize narodnih vjerovanja. Tekstualna analiza dat će odgovore u što su vjerovali mještani Klakara te pokazati kako vjerovanja mogu obogatiti, oplemeniti i produhoviti vjernike, a ujedno nas i upoznati s razmišljanjima starih Klakarčana.

---

<sup>1</sup> Dr. sc. Ana Tereza Želinski, Osnovna škola „Vjekoslav Klaić“, Ulica kralja Tomislava 75, 35212 Garčin, Hrvatska. E-pošta: [anateresa.barisic@gmail.com](mailto:anateresa.barisic@gmail.com).

**Ključne riječi:** Brodsko Posavlje, Klakar, Luka Lukić, tekstualna analiza, vjerovanja.

## 1. Uvodna razmatranja

Uvjerenja oblikuju identitet pojedinca formulirajući njegov svjetonazor te oblikujući osjećaj svrhe i smisla života. Ona predstavljaju izvor emocionalne utjehe i snage, no njihov utjecaj daleko nadmašuje osobnu dimenziju jer se prostiru na širu društvenu i kulturnu dinamiku. Kao što je zabilježio Lukić, vjerovanja su temelj moralnog okvira: „Svit misli i drži do toga puno. Tko u životu išta pošteno živi, pa se i češće Bogu molji, neće ništa zla vidit, ni' zla dočekat, a tko je zal i opak, lopov, psovač i razbijač, pokaže mu se pobro (vrag) i na času smrti, pa ga bude stra'.”<sup>2</sup>

Uvjerenja su često služila kao mehanizmi suočavanja sa životnim teškoćama, naročito u turbulentnim vremenima. Za stanovnike Klakara, u prvoj polovici 20. stoljeća, uvjerenja su bila ključna za emocionalnu izdržljivost u životu obilježenom teškoćama. Suživot u surovoj slavonskoj sredini, iako bogat u materijalnom i duhovnom smislu, nije pružao lak život, kako ženama, tako ni muškarcima. Život je bio obilježen teškim radom, velikim odricanjima, a vjerovanja su često bila temelj zahvaljujući kojima su pojedinci nalazili smisao i izvor snage, sigurni da njihove odluke proizlaze iz moralnog kompasa, unatoč surovostima svakodnevice. Lukić ilustrira ovu dinamiku riječima kazivačice Lize Blaževac: „Mi smo imali kravu. Zvali ju Šara, a bila dobra na mliku i dojila se prez teleta. Došlo proljeće, prošlo Đurđevo, a ona sutradan nema mlika, pa nema. K nama došo mlinar, mi mu se potužimo, a on kaže: 'Kupite lončić, malo udojite mlika, vrgnite ga kuvat, pa vilicom bodite po mliku, doć' će do vas ona osoba, koja je odnila mliko.' Mi to zbiljam uradimo prid večer, a ujutro dođe k nama komšijnica i tuži se: 'Sva sam bolesna, sve me boli, osobito rebra, nješta me bode, pa eto, nije dobro.' A moj čojek njoj reče od komada: 'To si dobila, što si odnila mliko, sad imaš tištavce'. ”<sup>3,4</sup> Ovdje, narodna vjerovanja čine osnovu za etičke prosudbe jer, u skladu s uvjerenjima, zlo i nepravda koja se dogodi, kao što pokazuje primjer, posljedica je ljudskog ponašanja, i takve pojave se u tom svjetlu percipiraju kao moralna kazna.

2 Lukić, Opis sela Klakarja: 1905–1953, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61, 949.

3 Od *tur.* (sandži): bolovi u leđima.

4 Lukić, Opis sela Klakarja: 1905–1953, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61, 950.

Vjerovanja su također poslužila kao sredstva za održavanje društvene ravnoteže i samospoznaje, s uvjerenjem da će nepravda biti ispravljena, bilo putem ljudskih interakcija, bilo božanskom intervencijom. Kako navodi Lukić, u primjeru mlinarice Malče, vjerovanja su oblikovala razumijevanje svijeta i reakcije na svakodnevne događaje: „Mlinarica Malča imala kravu, pa se uzbunila i ne da mliko. Ona lipo š njom, nema. Bije ju, opet nema. Onda ju ostavi i ode u Brod k fratrima i plati šekserus, dade sekser<sup>5</sup>. Ujutru će komšija sjeć’ drva, pa se oštro posiće po noge, mora ić’ dokturu. A ona fort govori: ‘To mu je Bog do, što je odnio moje mliko.’“<sup>6</sup> Ova bilješka upozorava na duboku vjeru u moralne posljedice koje proizlaze iz ljudskih djela čime se održava kolektivni etički okvir unutar zajednice.

Uvjerjenja su, dakle, bila integralni dio svakodnevnog života Klakarčana oblikujući njihove postupke i moralne procjene. Ova vjerovanja nisu bila samo apstraktne ideje; ona su bila praktička, ukorijenjena u svakodnevnom životnim iskustvima i narodnim praksama. Kao što potvrđuju zapisivači poput Lukića, ova su uvjerenja bila temelj za moralne i etičke prosudbe, koje su oblikovale kolektivnu svijest i kulturnu baštinu zajednice. Ove etnološke bilješke, koje sadrže subjektivne kazivačke perspektive, ali su objektivno zabilježene, otkrivaju neprocjenjivu mudrost koju su stariji Klakarčani usvojili tijekom svog života, a njegovali tijekom stoljeća. Ove bilješke, premda napisane prije gotovo stotinu godina, ostaju neistraženi i neanalizirani izvor važnih kulturnih vrijednosti čuvajući živu tradiciju narodne etike i vjerovanja.

## 2. Luka Lukić: čuvar tradicije i narodne baštine

Luka Lukić (1875–1956) nakon završetka osnovne škole u Brodskom Varošu i Dječjačke škole u Brodu upisuje Kraljevsko muško učiteljište, tj. Učiteljsku školu u Petrinji. Nakon završetka školovanja 1894. godine započinje svoju učiteljsku karijeru u Gaju, a potom u Brezinama, selima u okolini Pakraca gdje je službovao do 1897. godine. Nakon toga premješten je u Kanižu, selo zapadno od Broda, gdje je ostao do 1900. godine. Sljedeća destinacija u njegovoj karijeri bio je Klakar, istočno od Broda, gdje je radio sve do umirovljenja 1937. godine.

5 Od *njem.* (sechs):sitan novac u austrougarskim krajevima.

6 Lukić, Opis sela Klakarja: 1905–1953, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61, 951.

Tijekom svojih 37 godina službovanja u Klakaru, Lukić je imao priliku sudjelovati u svim važnijim društvenim događanjima koja su obilježavala život zajednice. Kao učitelj bio je vrlo cijenjen te se rado uključivao u različite aktivnosti svojih sumještana uključujući sezonske radove u polju, berbu grožđa, svadbene i crkvene proslave. U svojim zapisima, Lukić navodi: „Kao mlad čovjek išao bi češće u goste u selu kad su svatovi/ na večeru/ na svinjokolju, kad se kuća diže, kad je berba ili na kakvu čast, došao bi na večeru a to zato da čujem koju zgodnu pjesmu ili ariju. (...) Isto tako, kad bi bile molbe, pa bi se kosilo, kupilo sijeno, kupile šljive, išli u berbu ili u ribu, sve su to bile zgode, da se nješta profitira i napiše u kajdanku.“<sup>7</sup> Na taj način, Lukić je zabilježio detaljnu sliku svakodnevnog života i običaja stanovnika Klakara.

Nakon umirovljenja Lukić se vratio u rodni Varoš gdje je nastavio svoju spisateljsku djelatnost do kraja života. Održavao je kontakte s Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Maticom hrvatskom, Institutom za narodnu umjetnost i časopisom *Sveta Cecilija*.

Njegovo je najpoznatije djelo etnološka monografija *Varoš: narodni život i običaji* koja je objavljena u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* između 1919. i 1928. godine u četirima dijelovima. Ova studija, zajedno s monografijom *Opis sela Klakarja* (1905–1953), čini temelj njegovog etnografskog opusa. Drugu skupinu njegovih radova čine etnomuzikološki doprinosi uključujući tekstove narodnih i crkvenih napjeva s notama te članke o narodnom pjevanju, koji su uglavnom objavljivani u *Svetoj Ceciliji*. Treći segment njegovog rada obuhvaća pedagoške radove koje je objavljivao u časopisu *Preporod*.

Lukić je bio suradnik poznatih etnologa i pedagoga poput Antuna Radića, Božidara Širole i Vinka Žganca, a 1925. godine bio je uvršten u monografiju *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925*. Nakon smrti, 28. travnja 1956. godine, ostavio je značajan trag u hrvatskoj znanstvenoj zajednici.

Iako je tijekom života bio posvećen točnom i vjernom bilježenju narodnih običaja, pjesama i govora, te njegova građa ima iznimnu vrijednost za etnomuzikologiju, etnologiju, povijest i antropologiju, zapanjujuće je koliko malo Lukićev rad izaziva interes među današnjim stručnjacima.

7 Lukić, Luka. *Narodne popijevke iz okolice Slavonskog Broda (s notnim zapisima)* OE HAZU NZ 5a, (1890–1955.), 11.

### 3. Klakar: selo, jezik i život u tradicijskoj zajednici

Podaci o Klakaru i njegovim žiteljima najbolje se mogu sagledati zahvaljujući Lukićevim vlastitim zapisima u kojima navodi: „Građa je iz sela Klakarja. To je selo u Slavoniji, županije požeške, kotara brockog, a općine Klakaračke. Taj se kraj prostire od Save do Bebrinjskoga polja, Bebrinica, Batuni, Bebrštaci, Kanal, Ćirin drum, Bilo, Gornjo bebrinski ‘utvaj i polje do Save. Selo se Klakarje prostire između Gornje i Dolnje Bebrine, Kuta i Save. (...) Domaći svit kaže tom selu Klakarje, daljnji svit i bližnji komšije govore Klakarje, a službeno se zove Klakar, kako ga nitko ne zove; pa jedva da se u pismu tako napiše. Ono ostaje Klakarje, makar se sto ‘iljada puta reklo i izreklo Klakar, jer se već svit na to naučio, to mu je u krvi. (...) Ovo selo ima oko 400 duša. (...) Govor je u ‘vom selu štokavski i to više ikavski nego ekavski. Sam narod zove ga racki<sup>8</sup> i materinji, a komšije bližnji i daljnji zovu ga isto tako racki. Svit ne kaže: gdje si bio, nego: ge si bio... (...) Za same glasove se ne more kazat’ da se drugovačije izgovaraje, nego kako se obično govori, nego svit dosta zavlači riče, otegne nude, ge ne bi trebalo, pa iziđe sasvim druga rič, nego što se misli da će se reć’.“<sup>9</sup>

Cjelokupni život u tradicijskoj seoskoj zajednici, uključujući i Klakar, odvijao se unutar obitelji, koja je bila temeljna društvena jedinica. Za Klakar, kao i za mnoge druge seoske zajednice u Slavoniji, a također i za šire hrvatsko područje, bio je karakterističan obiteljski život koji se odvijao u okviru velikih obiteljsko-društvenih zajednica, poznatih u etnologiji, sociologiji i historiografiji pod nazivom kućne zadruge. U razdoblju Lukićeva opisa obiteljskog života (1905–1952) u Klakaru već je značajan broj kućanskih zadruga prestao postojati.

Gotovo svi žitelji Klakara bili su pripadnici rimokatoličke vjeroispovijesti, uz nekoliko doseljenih pravoslavnih obitelji i jednu židovsku obitelj. Školstvo u Klakaru započelo je 1834. godine, a prema Lukićevim navodima, početkom 20. stoljeća nije bilo nepismenih ljudi u selu.

8 Koji se odnosi na Race; etnonim *Rac* nastao od mađarskog naziva za Južne Slavene, katolike i pravoslavne, doseljene iz područja južno od Save i Dunava; etnonim se koristio u istočnoj Slavoniji. (usp. Lukić, Opis sela Klakarja: 1905–1953, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61.)

9 Lukić, Opis sela Klakarja: 1905–1953, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61, 41.

## 4. Tumačenja svijeta starih Klakarčana: tekstualna analiza

Tekstualna analiza etnografskih zapisa Luke Lukića rekonstruirat će način na koji su mještani tumačili prirodne pojave, ljudsku egzistenciju, bolest, smrt te postojanje nadnaravnih bića i mitskih figura. Prikazani sadržaji otkrivaju kompleksan sinkretizam kršćanske religije i tradicionalnih vjerovanja oblikujući tako jedinstveni mentalni i duhovni pejzaž lokalne zajednice.

### 4.1. Vjerovanja o postanku svijeta, prirodnim pojavama i magijskoj praksi

Vjerovanja i mitološki narativi stanovnika Klakara odražavaju kompleksan sustav objašnjenja prirodnih pojava i društvenih fenomena, karakterističan za tradicionalne zajednice. Prema etnografskim zapisima Lukića, dominiralo je uvjerenje da su sveukupnu egzistenciju uključujući nebo, zemlju, biljke, životinje i ljude, oblikovale božanske sile: „Zemlja, sunce, mjesec, pa i zvijezde su postale tako da i’ je Bog stvorio. Kamenje, more, vode, trave i životinje On je stvorio potlje, kad je već bila zemlja, sunce i mjesec. Sve to stoji na milosti Božjoj i Bog se brini za to.“<sup>10</sup> Ovo korespondira s religijskim svjetonazorima svojstvenima predindustrijskim društvima gdje je kozmogonija često utemeljena na teološkim tumačenjima. Narodni mitovi obuhvaćali su objašnjenja meteoroloških fenomena poput pomrčine sunca i mjeseca, kao i atmosferskih pojava poput grmljavine koja se smatrala posljedicom gibanja svetog Ilije po oblacima. Ovakva tumačenja nisu bila potkrijepljena znanstvenim dokazima<sup>11</sup>, već su proizašla iz oralne predaje, karakteristične za narodne epistemologije.

Etnografski zapisi također bilježe percepciju čovjekova nastanka pri čemu se ljudski rod promatra kao rezultat božanske intervencije. Lukić prenosi vjerovanje da je prvi čovjek stvoren od blata, dok je duša smatrana božanskim darom: „Ljudi su postali tako da je Bog napravio prvog čojeka od blata, od zemlje, a poslije se svit rodi i plodi. Bog je načinjio tilo, a dušu je udanio, ‘uknio, pa tako čojek ima tilo i dušu. (...) Kako je žena postala, ne zna se.“<sup>12</sup> Takva naracija odražava judeo-kršćanske mitove o kreaciji, ali ujedno i antropocentrični pristup interpretaciji svijeta.

10 Lukić, Opis sela Klakarja: 1905–1953, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61, 946.

11 Istražujući slična vjerovanja, Schneeweis također tumači navedene pojave pojašnjavajući kako ta vjerovanja počivaju na „crkveno-biblijskom svjetonazoru. (Schneeweis, *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*, 43–44) Belaj prisposobu o svetom Iliji i gromu dovodi u praslavenski mitski kontekst, ali pokazuje i da je priča „ukorijenjena u kameno doba“. (Belaj, *Hod kroz godinu*, 96)

12 Lukić, Opis sela Klakarja: 1905–1953, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61, 946.

U pogledu odnosa prema fauni<sup>13</sup> i flori<sup>14</sup>, lokalna zajednica razvila je sustav vjerovanja koji upućuje na ekologijsku svijest i potrebu suživota s prirodom. Određene su se životinje smatrale korisnima zbog njihove uloge u ekosustavu, poput lasica koje reduciraju populaciju glodavaca ili roda koje održavaju poljoprivredne usjeve. Vodila se briga o pčelama koje se nisu smjele ubijati jer su korisne i za njih se govorilo da umiru kao i ljudi. Usporedno s time, prisutna su i mitološka uvjerenja, primjerice vjerovanje u *ključ travu* koja otvara svaku bravu, zmijskog kralja ili svetost lastavica što implicira animističke elemente u svjetonazoru stanovnika Klakara, a potvrđuje Lukić citirajući: „U narodu je opće uvjerenje da se lastavica ne sme ubiti, ona je sveta, a tko ju ubije ili sruši gnjizdo usani' će mu ona ruka koja je to uradila.“<sup>15</sup>

Osim mitoloških objašnjenja fenomena, vjerovalo se i u zaštitnu moć određenih predmeta<sup>16</sup> i rituala. Amuleti, zapisi koje su izradili svećenici te post i molitva smatrali su se učinkovitim metodama zaštite od oružja tijekom ratnih sukoba. Lukić bilježi predodžbu o „zapisima“ koje su vojnici nosili oko vrata kao zaštitu od metaka i sablji: „Proti puške i sablje u ratu pomaže post, molitva i zapis. Posti se dobre volje za vojnika. Isto se tako i molji klečeć za ratnika i to dulje vremena, a najbolje čini zapis što ga soldati nose na vratu i sigurno i stalno pomaže da i' puška ne ubije ili da i' sablja ne posiče.“<sup>17</sup> Ova praksa reflektira univerzalni fenomen apotropejskih rituala prisutan u mnogim kulturama.

## 4.2. Ljudi s posebnim moćima, nadnaravna bića i mitska stvorenja

Među posebnim ljudima, vjerovalo se da postoje ljudi s natprirodnim sposobnostima, kao što su vrači, bajalice i vještice. Lukić bilježi da su vrači: „posebni ljudi što vraćaju, gledu u dlan ili iz knjige, gledu u karte i Bogu se molju. To su ekstra ljudi, koji su, reko bi, ili luckasti, pa se tako pravu, ili jako pametni

13 „No postupak naroda s domaćim životinjama gotovo kao s ljudskim bićima, intimniji je i humaniji tu na badnje veče nego ikada inače, pokazuje se i u tome, da se tada gotovo u svim hrvatskim krajevima blagu bolje i ljepše nastire i daje bolja hrana.“ (Gavazzi, *Godinu dana narodnih običaja*, 170)

14 Gavazzi bilježi angažiranost crkve koja je pojedinim biljkama činom blagoslova dala određene moći te su one služile za obranu od gromova, obranu i osiguranje usjeva, vrtova, za suzbijanje različitih bolesti. Tim se činom crkveno-ritualna tradicija ispreplela s narodnim običajima i vjerovanjima. (Više u: Gavazzi, *Godinu dana narodnih običaja*, 1988)

15 Lukić, Opis sela Klakarja: 1905–1953, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61, 947.

16 Više o ubojnom kamenju koji liječe i ublažavaju nagnječeno mjesto na tijelu vidi: Lukić, Opis sela Klakarja: 1905–1953, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61, 946.

17 Lukić, Opis sela Klakarja: 1905–1953, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61, 947.

a lini, pa 'oće da na taj način lako živu.' Bajalice su bile: „ženske starije, obično prez djece, pa i Ciganjke koje gledu u karte“<sup>18</sup> i koje su bajale i predviđale budućnost ljudima.<sup>19</sup> O navedenom fenomenu pisao je Ilić Oriovčanin navodeći kako: „ini mnogobrojni vrači i vračare prosti puk varaju, i bezobrazno se na taštu vilinsku pomoć pozivaju“<sup>20</sup> upozoravajući na skeptičan stav prema takvim vjerovanjima te ističući njihovu neutemeljenost i manipulativnu svrhu. Dakle, iako ove prakse nisu bile u skladu s crkvenim učenjima, one su bile duboko ukorijenjene u folkloru i vjerovanjima zajednice stvarajući sinkretički sustav vjerovanja koji je obuhvaćao elemente kršćanske religije i narodnih predaja.

Iako su narodna vjerovanja o nadnaravnim bićima poput vještica imala značajnu prisutnost u svakodnevnom životu, ona su također reflektirala specifične predrasude prema ženama i njihovim društvenim ulogama. Žene koje nisu vjenčane, koje su se prema čemu izdvajale od društvenih normi, žene s tamnom reputacijom koje su krale mlijeko, izvodile magijsku praksu<sup>21</sup> ili žene koje su bile udovice često su, prema Lukićevu zapisu bile smatrane vješticama<sup>22</sup>, ženama s nadnaravnim moćima koje štete ljudima i životinjama, dok su vilenjaci, u muškom obliku, smatrani bićima sposobnima za komunikaciju s nadnaravnim

18 Isto, 948.

19 Schneeweis vračeve/are ili bajače determinira primitivnom predodžbom kojom su isti percipirani kao osobe koje: „molbama, darovima ili prijetnjama pokušava(ju) potaknuti duhove bolesti da napuste bolesnikovo tijelo“ te nadodaje: „Kršćanskom se utjecaju pripisuje nazor da su duhovi bolesti poslani od Boga kako bi ljude kaznili za njihove grijeha i prijestupe.“ (Schneeweis, *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*, 49)

Gavazzi spominje druga vrijedna brojna gatanja vezana uz period od sv. Lucije do Božića (crveni luk, cjepanice, ceduljice, sjena, slama pod stolnjakom, orasi, dan sv. Tome) na području naše domovine. Navodi naročitu ulogu božićne svijeće u narodnim vjerovanjima i proricanjima te badnjak kojim se izvodi čaranje. Bilježi i vještaka-gatače koji gataju u „pleće, lopaticu božićne pečenice“ te „po svinjećoj slezeni“. (Gavazzi, *Godinu dana narodnih običaja*, 218)

Ilić navodi razna gatanja, vraćanja vezana uz smrt, životinje, nesretne dane u mjesecu, te petak uz koji bilježi: „Mnogi su koji u petak nikakova posla nepričimaju, niti se hoće da na put kuda otprave. U obće pako dërže petak za nesrëtan dan.“ tumačeći kako je tu riječ o krivovjerstvu. (Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji*, 312)

O vraćkama, vjerovanjima i praznovjerju u Slavonskoj Posavini vidi: Markovac, *Selo i seljaci u Slavonskoj Posavini* i Stojanović, *Slike iz domaćega života slavonskog naroda i iz prirode*; te o istom u zapadnom Srijemu Lovretić, *Otok*.

20 Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji*, 280.

21 Ovu pojavu tumači i Schneeweis navodeći kako je: „često (da) pak, stare, ružne žene dopijevaju na zao glas kao vještice, osobito ako se razumiju u ljekovito bilje i magične riječi za tjeranje bolesti. Puno jače u Hrvata negoli u Srba izraženo je vjerovanje da one dobivaju magične moći savezništvo s vragom, kojemu su obećale svoju dušu.“ (Schneeweis, *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*, 57)

22 O postanku, preobražavanju, djelovanju, sredstvima za obranu od vještica više u: Schneeweis, *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*; Bogišić, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*; Gavazzi, *Godinu dana narodnih običaja*.

svijetom. Ova uvjerenja, premda oblikovana kulturnim normama, također su odražavala strah od nepoznatog i nesigurnosti u svakodnevnom životu.

Predodžbe o ostalim nadnaravnim bićima, poput vila, sudenica, more, vodenjaka, smrti i patuljaka također su bile izražene u kolektivnom imaginariju. Posebno su zanimljive priče o vilama<sup>23</sup> koje su bile svakodnevna pojava i često predmet osobnoga svjedočanstva. Nebrojeni su primjeri kazivača koje je Lukić zabilježio. Luca Pitlović tvrdi da: i' je vidla, pa da i' se ni mogla nagledat' kako su bile lipe i u bilo obučene.“ Đuro Gačić, Mijo Leović, Adam Stanić samo su neki od Klakarčana koji su svoja svjedočanstva podijelili i tajno i javno Luki Lukiću ističući kako je: „bolje pustit sve na miru, pa nek jašu, neće konja ubit.“ Vjerovalo se kako je nadnaravnost van granica čovjekova znanja pa se u to isti nisu uplitali iako su postojali pojedinci koji su ljudima znali pomagati u pojedinačnoj neobjašnjivoj nevolji<sup>24</sup>. Ilić Oriovčanin je još stotinjak godina prije Lukićevih zabilješki utvrdio: „da je Slavonac ne samo bajanju i čaranju; nego takodjer tako rekuć i krivovjersstvu podvrgnut u toliko; u koliko u vile (*Nymphethe*), vještice (*Hexe*), vukodlake i more (Alp, Drude) vjeruje u njihovu moć i krēpost sve ufanja života i smerti zla i dobra polaže.“<sup>25</sup> Daje i smjernice kako se

23 Brojni su primjerci recentnih monografija u kojima se spominju. O njima piše: Zvonar, *Usmena književnost u Kukuljevićevu Arhivu za povjestnicu jugoslavensku*; Toldi, *Nek se spominja i pamti*; Schneeweis, *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*; Ilić, *Narodni slavonski običaji* i sl. Opisi vila uglavnom su podudarni, one su lijepe, mlade djevojke duge kose. Toldi ističe kako: „One trače vrime bose igrajuć kolo i pjevajuć u livada, šljivicima, krstopućima. Vole jako jašit na konjima, uvate i' na urijama, pa jaše na njima po cilu noć, pletuć im grivu. Po vom se poznaje vilinski konji, ta se griva ne more rasplest. Ko nabasa na vile znaje smljavit celjade.“ (Toldi, *Nek se spominja i pamti*, 133)

Ilić bilježi jednu razliku između djevojaka i vila. Potonje su „bez nosa“ i nadodaje: „Po ovom stražnjem samo od naših se djevojakah razlikuju.“ Uvjeren je da su „vile ostale iz starinskog slavjanskog krivobožtva od kojih se u Slavoniji toliko pēva i pripovēda“ te „da je to gola od starodavnih vremenah zaostavša izmišljotina.“ (Ilić, *Narodni slavonski običaji*, 278) Schneeweis smatra vile manističkim demonima koje su: „nastale iz duša djevojaka koje su umrle nasilnom smrću“, ali nadodaje: „tijekom su vremena poprimile neka obilježja gorskih, šumskih i vodenih duhova (utjecaj antike!), kao i vještica.“ (Schneeweis, *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*, 38)

O jezičnom podrijetlu imena vila, vjerovanju u vile i njihovom značaju za sve južnoslavenske narode vidi: Gavazzi, *Vrela i sudbine narodnih tradicija*.

24 Toldi navodi babu Geletinku u Starom Slatniku koja je: „saljevala olovo u vodi i mogla vidit na šta j' ko nagrajiso i pomoć, ako je to bilo sa vilovske strane.“ (Toldi, *Nek se spominja i pamti*, 133)

Ilić osuđuje taj vid ljekarstva te opisujući brojne vidove tzv. liječenja bilježi: „Nu svi se ovi šarlatani u tom slažu, da je bolestnik ograisao, i da su ga vile, ali vještice prostrēlile. Sverha njihovog vraćanja je ta, da dobije koju cvanciku, a bolestnik ostane kao i prie bolestan ne rēdko još i gorje se razboli i stupi na vrata smerti.“ (Ilić, *Narodni slavonski običaji*, 305)

O liječenju magijskim postupcima vidi: Randić, „Narodna medicina: liječenje magijskim postupcima“, 67–85.

25 Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji*, 303.

s povećanjem obrazovanja slična praznovjerja mogu dokinuti, no iz Lukićevih se bilješki može zaključiti kako mještani Brodskoga Posavlja iako u Boga vjeruju, vjeruju i dalje u čarke, bajanja, vještice, vile i svekolika nadnaravna bića.

Razvoj medicine u prvoj polovici 20. stoljeća bio je nedovoljno napredan što je rezultiralo visokom stopom smrtnosti novorođenčadi. Samo su fizički najotpornija djeca imala veće izgleda za preživljavanje dok su smrtni ishodi često bili pripisivani sudbinskim silama. U narodnim vjerovanjima, ključnu ulogu u određivanju djetetove sudbine imale su sudenice: nadnaravna bića koja su, prema predaji, određivala hoće li novorođenče<sup>26</sup> preživjeti te kakva će biti njegova životna putanja. Taj koncept potvrđuje i Lukić, navodeći: „Sudenice<sup>27</sup> su take vile koje sudu djetetu kad se rodi, uvečer ili rano ujutro, šta će biti od djeteta, ‘oće li živjeti ili umrt, pa kakav će biti **čojek** u životu.’“<sup>28</sup> U okvirima tradicijskog svjetonazora, nepoznati i nepredvidivi aspekti života, uključujući bolest i smrt, često su se objašnjavali mitološkim konstrukcijama i vjerovanjima u nadnaravne pojave i bića.

Lukić na temelju kazivača bilježi i vjerovanje u moru, nadnaravno biće ženskog roda kojemu se pripisuju demonske moći. Prema narodnom predanju mora djeluje noću gušeći uspavane ljude i uzrokujući osjećaj pritiska na tijelo: „Mora<sup>29</sup> je ženska, *vjedina*, koja se na svit navalji, tuši ga kad ležu, spusti ga,

26 „Ponašanje roditelja pri začecu jako utječe na osobine djeteta – ako je otac, primjerice, pod utjecajem alkohola, dijete će biti pijanac – još važnije je, međutim, ponašanje majke u trudnoći. Što ona jede i pije, što govori i čini, što čuje i vidi, utječe na tjelesne i mentalne osobine djeteta.“ (Schneeweis, *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*, 73) No, identično Lukićevom zapisu, spominje vjerovanje Srba i Hrvata u sudenice kao nasljeđe njegovanja kulta predaka. Međutim, njegova se tvrdnja ne odnosi na izdvojenu zajednicu Klakara već na cjelokupni narod Srba, Hrvata, Bošnjaka i Hercegovaca. (*Isto*)

27 „Brojka tri u sudenica, odgovara brojcima tri u grč. τριτοπάτορες, koje se molilo za blagoslov djeteta; tri sudenice bile bi, prema tome, predstavnice triju pokojnih naraštaja preko kojih se, kako o tome svjedoče stari Indijci, Grci i Germani, pružao kult predaka.“ (*Isto*, 35)

28 Lukić, Opis sela Klakarja: 1905–1953, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61, 952.

29 Slično Lukiću, Schneeweis prema preanimističkom shvaćanju opisuje moru kao osobu koja „pritisne spavača“, no detaljno joj navodi postanak: „Prema široko rasprostranjenom vjerovanju, mora postaje djevojka koja se rodila u crvenoj *košuljici*, *opni* (otok Krk) i pri čijem se rođenju zaboravilo izgovoriti čarobne zaštitne riječi.“ Nadalje tumači kako se u Crnoj Gori izjednačava s vješticom, može se preobraziti u različite životinje ili u predmete, a prodire i u kuću kroz ključanicu te je posebno opasna za djecu, manje za odrasle koje: „pritišće i guši usnule i siše im krv iz srca, tako da oni dugo i vrlo teško boluju do smrti“. Autor spominje i *polegača*, muški pojavni oblik more prisutan u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. (Schneeweis, *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*, 56)

Ilić bilježi da su Slavonci mišljenja: „da se stare bake noću pretvore u leptira, muhu, ali koju drugu živinicu i tako se u sobu uvuku, gdje se opet u babu pretvore bez da bi ju mogao tko vidjeti i na čovjeka, koji na leđih leži navale s takovom težinom, da teško dihati more. Čim se tako navali, priče ga sisati zatvorivši mu rukom usta da vikati ne more. Čovjek dakle samo škomuca bez da bi ga tko razumjeti mogao i rukami tamo amo maše.“ (Ilić, *Narodni slavonski običaji*, 298)

a kad stoje ili sjedi nema je, nema krede<sup>30</sup> da dođe. Ona dođe s večeri, kad svit dobro i mlogo jede, pa odma legne, eto je, a čeljade je sasvim nemoćno ko uze-to, jer mu je zor<sup>31</sup> u svemu tilu.<sup>32</sup>

Međutim, racionalistički pristup fenomenu more nudi Ilić Oriovčanin koji je smatra pukom izmišljotinom. On fenomen tumači fiziološkim procesima pove-zanim s položajem tijela tijekom spavanja: „Jer je naravna stvar, da **čovjek** kada na leđih dulje leži, da mu se onda kèrv k sèrdu zbijе i da u snu **škomuca**, ne pako da ga mora ispustiti, koje nigda nije bilo, niti će biti.“<sup>33</sup> Ova dva pristupa – folklorno vjerovanje i znanstveno objašnjenje – odražavaju širu dihotomiju među tradicionalističkim uvjerenjima, u kojima se neobjašnjivi fenomeni pripisuju nadnaravnim bićima, i racionalističkog pogleda na svijet, koji takve pojave nastoji objasniti prirodnim zakonitostima.

Lukić bilježi narodno vjerovanje o vodenjaku, mitskom biću koje se opisuje kao snažan čovjek s antropomorfnim i zoomorfnim karakteristikama, tj. gornji je dio tijela nalik ljudskom, ali s kozjom glavom, jarčevom bradom, rogovima i dlakavim tijelom dok mu je donji dio ribolik, s perajama i repom. Prema narodnoj predaji, vodenjak živi u rijekama, uključujući Savu i Bebrinicu, te povlači djecu u vodu što se tumačilo uzrokom njihova utapanja. Ova mitološka predodžba može se povezati s učestalim pojavama virova u rijeci Savi, osobito u naselju Klakar, gdje se nekada vadio pijesak. Budući da mnoga djeca nisu znala plivati, a Sava je brza i nepredvidiva rijeka, utapanja su bila česta. Stvaranjem narativnog lika vodenjaka<sup>34</sup>, lokalna zajednica nastojala je objasniti tragične nesreće, istovremeno pružajući simbolički okvir za suočavanje s gubitkom, koji bi inače bio teško prihvatljiv.

Vjerovanje u divove<sup>35</sup>, koji su navodno živjeli u prošlim vremenima, bilo je također duboko ukorijenjeno. Klakarčani su vjerovali da su ti divovi postojali,

30 Od *lat.* (*credo*): vjera; snaga, moć.

31 Od *tur.* (*zor*): teškoća, sila.

32 Lukić, Opis sela Klakarja: 1905–1953, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61, 952.

33 Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji*, 299.

34 Schneeweis vodenjake svrstava pod duhove vode u kult voda: „koji u starim zapisima nalazimo u svim slavenskim plemenima“ ne navodeći opis vodenjaka te dodaje: „Vjerovanje u vodenjaka nalazimo samo u Slovenaca (*vodni miž*) i njima susjednih Hrvata, gdje je pod snažnim utjecajem Nijemaca, dok se dalje prema istoku (prema Iliću, 1846) kazuje da vrag odvlači ljude u dubine vode.“ (Schneeweis, *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*, 48)

35 O divovima (etimologija riječi, nazivi, važnost) više i u: Schneeweis, *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*.

ali: „sad i' više nema, pomrli su svo do jednoga. U starom gradu kod Gorice, viđavali su soldati u staroj grobnice kosti veliki ljudi, pa tvrde da su te složite kosti bile oko dvi fate dugačke i lipo složite, kako **čovjek** leži i spava na leđi.“<sup>36</sup> Lukićev kazivač Andrija Blažević naveo je te konkretne dokaze povratkom iz vojske. Zanimljiv je razlog nestanka gorostasa prema Lukiću koji stari Klakarčani navode opravdavajući ga: „Dok je svit bio dobar, poslušan i Bogu odan, te bogoljuban i milosrdan, Bog i' je štitio, **čuvo**, branio od svakaka zla, a kad se je narod pokvario, posto svojevoljan, ne sluša nikoga, a i ne poštiva nikoga, onda je Bog kaznio svit tako da su kraće **živili** i imali mlogo manje tilo nego prvašnji svit i što dalje biva svit manji i kraće živi.“<sup>37</sup> Ova vjerovanja odražavala su dublju ideju o moralnoj odgovornosti i povezanosti čovjeka s božanskim svijetom, u kojem su zli bili kažnjeni a dobri spašeni.

### 4.3. Tumačenja znakova i predosjećaja

Značajnu ulogu u interpretaciji prirodnih katastrofa i društvenih pojava imali su i vremenski predznaci, temeljeni na promatranju nebeskih tijela i atmosferskih uvjeta. Lukić je tako zabilježio da je oluju i vjetar najavljivala: „velika okrugla oko mjeseca“, kišu „guste zvizde“, a: „ako su ritke, slidi lipo vrime bar dva ili tri dana.“ Zvijezda repatica med zvijezdama na nebu predskazivala je rat „i to na noj strane, ge ona više.“ Dulje kišno razdoblje najavljivala je kiša na Medardu (8.6.), a kupanje vrabaca u lokvicama na svetoga Vinka (22.1.) značilo je dosta vina na jesen. Grmljavina na Veliki petak upozoravala je na to da te godine neće uroditi voće, a ako je na Novu godinu preminuo prvo muškarac, prema Lukiću: „Mrt će te godine više ljudi i muški, nego žene i ženski svit.“<sup>38</sup> Takva vjerovanja mogu se smatrati ranim oblicima meteoroloških interpretacija gdje se uočavanje obrazaca koristilo kao metoda predviđanja.

Lukićevi zapisi dokumentiraju fenomen viđenja predsmrtnog iskustva uključujući navode o svjedočanstvima posjeta umrlih svojim obiteljima neposredno prije smrti. Navedeni primjeri uključuju G. Miju, koji je na gredi u sobi svjedočio prisutnosti crnog čovjeka, Antu L. koji je u svojoj sobi ugledao punu sobu djece te Teru Pitlović, koja je, iako slijepa, na stolu opisala sjajni križ, Ivu S. koji je svjedočio o viđenju čovjeka s bradom u kutu sobe i brojne druge. Zanimljiv je i slučaj Ruže F., koja, odmarajući se zbog bolesti, navodi da ju je

36 Lukić, Opis sela Klakarja: 1905–1953, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61, 949.

37 Isto, 949.

38 Isto, 962.

posjetio putnik koji je sjeo kako bi porazgovarao s njom te joj rekao: „Došo sam ti reć, preksutra ćeš umrijeti, spremi se dobro za put.“ Ova svjedočanstva nisu samo zapažanja, već i svjedočanstva vjerovanja koja upućuju na duboku religioznu pripadnost, kao što je primjer Ruže F. koja se više godina molila sv. Djedaku za sretnu smrt što se na kraju ostvarilo. Među zapisima je i svjedočanstvo Lize D., koja je, ugledavši Majku Božju, svojoj majci rekla: „Evo, tud je bolja majka od tebe, sva u sjaju i zove me, sad ću i ja k njoj, a ti, majko, nisi više moja mat.“<sup>39</sup> Ova izjava upozorava na snažnu duhovnu transformaciju koja često prati viđenja pred smrt.

Međutim, postoje i primjeri negativnih iskustava. Tako je Kata G., udovica koja je zbog alkohola i nemoralnog života završila u duhovnoj tjeskobi, navela da je vidjela sotonu<sup>40</sup> s rogovima kako je proganja. U svom svjedočanstvu opisuje kako je trčala, a sotona je išao za njom, da bi na kraju izvršila samoubojstvo u kući. Slično, Vinko B. svjedoči o viđenju đavla koji ga je zvao, iako se pokušao zaštititi omotavanjem u devet ponjava<sup>41</sup>. Takva iskustva često se tumače kao rezultat duhovne slabosti ili manjka vjere što je uvjerenje koje podupiru i Klakarčani koji vjeruju da se svi događaji, bilo oni pozitivni ili negativni, odvijaju s određenim razlogom, povezanim s moralnim ili duhovnim stanjem promatrača. Ovi zapisi ilustriraju širok spektar iskustava i vjerovanja povezanih s umirućim trenutkom naglašavajući značaj religioznih, kulturnih i duhovnih uvjerenja u interpretaciji tih iskustava.

Smrt je uvijek intrigirala sve pa tako i stari svijet Klakara koji nije znao pojasniti neuobičajene uočene stvari i pojave pa su pojašnjenje tražili u nadnaravnom povezujući zabilježena pokojnikova ophođenja s vjerovanjem da im duša tumara kućama i selima tražeći iskupljenje i spas. Taj vid narodnoga vjerovanja oblikovao je u njihovoj svijesti svjesnost o egzistiranju zagrobnoga života postojanjem raja, pakla i čistilišta. Odlazak u raj ili pakao, ovisio je o (ne)djelima kojima su zaslužili zagrobni život kako Lukić bilježi: „pa kad će tilo umrt' duša iziđe iz tila i ide na mjesto što je zaslužila u životu. Ako je **čovjek** bio pošten i pravedan, pa se i češće ispovida, ide mu duša gor u nebo ili u raj.“<sup>42</sup> Lukić

39 *Isto*, 953.

40 „Pučke predodžbe o vanjskom izgledu vraga pod snažnim su utjecajem prikaza Posljednjeg suda i paklenih muka na zidovima crkava i samostana te svećeničkih propovijedi. Vrag je crn, ima rogove i jareće noge, krila nalik šišmiševim, oči na ticalima, kozju bradu, kandže, volovski rep, i za sobom ostavlja užasan smrad.“ (Schneeweis, *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*, 51)

41 Prostirka od domaćeg tkanja izrađena od raznobojnih krpa.

42 Lukić, *Opis sela Klakarja: 1905–1953, Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61, 955.

navodi: „Je l' **čojek** grešan, psuje, krade, larma<sup>43</sup>, opija se, svađa s drugima, a nigda ne ide u crkvu, nit' se ispovida, pa i umre prez ispovidi, e takom duša ode ravno u pakal, pa tamo živi s komerati<sup>44</sup>, ko što je i on.“<sup>45</sup> Čistilište je bilo predodređeno za one koji se drže vjere, ali i griješe: „pa i na času smrti se ispovida, kad umre, duša mu ide u čistilište, a to je njege 'vud na zemlje, samo se ne zna ge to mjesto. A pošto ta duša nije čista, ne more se spasit i doć u raj, zato taka duša bude po svitu i s Božjom pomoći javi se rodbine. Pokojnik<sup>46</sup> se javi obično bližnjem rodu, ge kad i pritelju, ali to već ređe.“<sup>47</sup>

Klakarčani su vjerovali da duša, uz Božju pomoć, može nakon smrti preuzeti različite animalne oblike<sup>48</sup> što je izazivalo strah među lokalnim stanovništvom. U kontekstu tih uvjerenja, reinkarnacija se smatrala mogućnošću te su vjerovali da je od presudne važnosti zaslužiti bolje mjesto nakon smrti. Kako bi postigli spasenje, ljudi su smatrali nužnim otkupljivanje svojih grijeha putem plaćanja misa, čime su nastojali ublažiti negativne posljedice svojih postupaka tijekom života. Uz to, Klakarčani su težili izbjegavanju grijeha prakticiranjem dobrih djela vjerujući da će to pozitivno utjecati na njihov posmrtni status.

\*\*\*

Njegujući svoja vjerovanja, kako je pokazala tekstualna analiza Lukićevih zabilješki, Klakarčani su bili vođeni moralnim kompasom koji je u velikoj mjeri bio oblikovan bogobojaznošću i dubokim poštovanjem prema Bogu. Smatrali su da je ključno biti istinski kršćanin u svakom aspektu života te su nastojali živjeti u skladu s moralnim i religijskim načelima. Ova uvjerenja odražavaju snažnu povezanost religijskih vrijednosti s društvenim i kulturnim praksama, koje su oblikovale svakodnevni život Klakarčana i njihov pogled na smrt, dušu i spasenje.

43 Od *njem.* (Lärm): buka, vika, galama.

44 Od *njem.* (Kamerad): drug, prijatelj; drug iz vojske.

45 Lukić, Opis sela Klakarja: 1905–1953, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61, 955.

46 Gavazzi prema određenim indicijama navedenima u svojoj knjizi fenomen domaćih pokojnika koji se kupe na ognjištu dovodi u svezu s kultom pokojnika. O prisutnosti domaćih pokojnika i njihovom uvažavanju progovara opisujući razne običaje (božićna slama, kaša i sl). (Gavazzi, *Godinu dana narodnih običaja*)

O simbolici pogrebnih običaja i vjerovanju Brodskoga Posavlja vidi: Lukač, Artuković Župan, „Simbolika pogrebnih običaja i vjerovanja brodskog Posavlja – pretkršćansko u kršćanskom“, 255–269.

47 Lukić, Opis sela Klakarja: 1905–1953, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61, 955.

48 Schneeweis tumači isto navodeći kako je u Srba i Hrvata najčešći pojavni oblik zmija. (Schneeweis, *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*, 35)

U cjelini, vjerovanja Klakarčana o svijetu, smrti, zagrobnom životu i nadnaravnim pojavama svjedoče o dubokom poštovanju božanske volje i tradicije. Bez obzira na to što su mnoga od tih vjerovanja bila temeljena na narodnoj predaji, ona nisu bila u sukobu s njihovim temeljnim uvjerenjem u Boga jer su smatrali da je to sve dio Božjeg plana za čovječanstvo. Ta su vjerovanja bila sastavni dio pobožnosti i tradicije, koja nisu bila osporavana sve dok su bila utemeljena na kršćanskim vrijednostima.

## **5. Zaključna razmatranja**

Tradicijska kultura, koja je prije više od stoljeća bila zabilježena zahvaljujući marljivom seoskom učitelju Luki Lukiću, danas više ne postoji. Nestala je uslijed društvenih i tehnoloških promjena tijekom 20. stoljeća. Iako Selo Klakar i danas egzistira, kao i potomci kazivača koji su sudjelovali u Lukićevim zapisima, te materijalni ostaci prošlih vremena, značajan dio autohtonog svijeta koji je Lukić zabilježio je iščezao.

Pomoću tekstualne analize Lukićevih zapisa, moguće je rekonstruirati vjerovanja koja su oblikovala svjetonazor mještana Klakara, te razumjeti kako su ta vjerovanja, kao nepresušni izvor mudrosti i znanja, obogatila, oplemenila i produhovila lokalnu zajednicu. Vjerovanja su im bila temelj za oblikovanje moralnih i etičkih smjernica, a utjecala su i na njihove svakodnevne odluke i postupke. Klakarčani su vjerovali u Boga i njegovu moć, ali istovremeno su otvoreno govorili o vjerovanjima u nadnaravna bića kao što su vile, vještice, suđenice, more, vodenjaci, nemani i nakaze. Ta vjerovanja bila su oblikovana njihovim životnim iskustvima, odgojem i kulturnim naslijeđem. Sinkretični karakter tih uvjerenja omogućio je stvaranje specifičnog sustava vjerovanja, koji je obuhvaćao i kulturološke, religijske, mitološke, te prirodne fenomene, a istovremeno odražavao specifičnosti života ljudi Klakara u prvoj polovici 20. stoljeća.

Lukićevi zapisi otvaraju vrata za daljnje istraživanje i analize iz društvenih, humanističkih i umjetničkih znanosti omogućujući pristup novim podacima i saznanjima. Ova saznanja mogu poslužiti kao temelj za razvoj novih znanstvenih spoznaja koje će doprinijeti dubljem razumijevanju nestalog svijeta tradicijske kulture Klakara i šire.

## Popis izvora i literature

- Belaj, Vitomir. 2007. *Hod kroz godinu*. Zagreb. Golden marketing.
- Bogišić, Valtazar. 1874. *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*. Zagreb. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Gavazzi, Milovan. 1978. *Vrela i sudbine narodnih tradicija*. Zagreb. Sveučilišna naklada Liber.
- Gavazzi, Milovan. 1988. *Godina dana narodnih običaja*, II. Novo priređeno izdanje, Zagreb. Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske.
- Ilić Oriovčanin, Luka. 1846. *Narodni slavonski običaji*, Zagreb.
- Lovretić, Josip. 1897. „Otok“. *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 2., Zagreb. JAZU.
- Lukač, Karolina i Artuković Župan, Ivana. „Simbolika pogrebnih običaja i vjerovanja broskog Posavlja – pretkršćansko u kršćanskom“. *Studia mythologica Slavica*, 20 (2017), 255–269.
- Lukić, Luka. *Narodne popijevke iz okolice Slavonskog Broda (s notnim zapisima)* OE HAZU NZ 5a, b, c, d, e, f, g (1890–1955).
- Lukić, Luka. 2020. „Opis sela Klakarja: 1905–1953.“. *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 61., Zagreb i Klakar. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Općina Klakar.
- Markovac, Marijan. 1940. *Selo i seljaci u Slavonskoj Posavini*. Zagreb. Zagrebačka privredna štamparija.
- M. Jelić, Ilija. 1926. *Krvna osveta i umir u Crnoj Gori i Severnoj Arbaniji*. Beograd. Izdavačka knjižarnica Gece Kona.
- Randić, Mirjana. „Narodna medicina: liječenje magijskim postupcima“. *Sociologija sela*, 41 (2003) 159/160 (1/2), 67–85.
- Schneeweis, Edmund. 2005. *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*. Zagreb. Golden marketing.
- Stojanović, Mijat. 1858. *Slike iz domaćega života slavonskog naroda i iz prirode*. Zemun. Tiskarnicom Ignjata Karla Soprona.
- Toldi, Zvonimir. 1997. *Nek se spominja i pamti*. Slavonski Brod. Brodsko kolo.
- Zvonar, Ivan. „Usmena književnost u Kukuljevićevu Arkivu za povjestnicu jugoslavensku“. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 28 (2017), 69–115.

## **The Beliefs of the Old Klakarčani, Inhabitants of Brodsko Posavlje**

### **Summary**

The beliefs of our ancestors were often shaped by their experiences, culture, and upbringing. These beliefs played a significant role in shaping their worldview and influenced their decisions and actions. By nurturing traditional beliefs and passing them down through generations, they followed a moral compass and, through these beliefs, shaped their sense of purpose, the meaning of life, a source of comfort and strength to help them cope with difficult times and challenges. Luka Lukić, a teacher and chronicler, was well-acquainted with the residents of Klakar in the Brod-Posavina County, as evidenced by numerous writings in which he documented their beliefs. By exploring the central themes that shaped the worldview of the old Klakarčani, Lukić's texts, recorded in the first half of the 20th century, speak simply and openly about the creation of the world, beliefs in fairies, witches, those who judge the dead, watermills, nightmares, death, monsters, and abnormalities. They also explore natural forces and their power, the importance of coexisting with animals and plants, the significance of faith above all, the afterlife, and the possibility of reincarnation, all through the individual perspectives of the narrators, Lukić's fellow villagers. The richness of Lukić's writings is an inexhaustible source of wisdom and knowledge about the residents of Brod Posavina, which has not been discussed until now. Recorded in this way, they open the doors to a unique analysis of folk beliefs. A textual analysis will provide answers to what the residents of Klakar believed and show how beliefs can enrich, elevate, and spiritualize believers, while also familiarizing us with the thoughts of the old Klakarčani.

**Keywords:** beliefs, Brod Posavina, Klakar, Luka Lukić, textual analysis.

